

Simona Ferencčíková

ZÁKLADNÉ ZÁSADY TRESTNEJ ZODPOVEDNOSTI

Úvod

Základné zásady trestného práva tak hmotného, ako aj procesného, sú zakotvené v základnom zákone štátu, v Ústave Slovenskej republiky, publikovanej pod číslom 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov (ďalej len „Ústava Slovenskej republiky“). Zakotvením zásad v ústavnoprávnej rovine sa nepochybne akcentuje význam základných zásad trestného práva pre zabezpečenie spravodlivosti v právnom štáte. Nielen ústavnoprávna, ale aj medzinárodnoprávna a nadnárodná rovina majú v tomto smere svoj nezastupiteľný význam. Za použitia historickej, deskriptívnej, analytickej, syntetickej aj komparatívnej metódy sa autor článku pokúsi poukázať na zásadný význam zásad trestnej zodpovednosti tak v teoretickej, ako aj v aplikačnej rovine.

Základné zásady trestnej zodpovednosti

Základné zásady trestného práva sú určité právne princípy, vedúce idey, na ktorých je založené trestné právo hmotné. Tvoria základ, na ktorom je postavená koncepcia trestnej zodpovednosti a systém trestných sankcií, určujú šírku a koncepciu trestnoprávnej ochrany spoločenských vzťahov. Tieto zásady sú výsledkom, resp. prejavom trestnej politiky spoločenskej formácie, právno-politického a právno-filozofického prístupu k trestnému právu. Na rozdiel od Trestného poriadku¹, ktorý základné zásady trestného konania vypočítava na jednom mieste v ustanovení § 2, Trestný zákon² základné zásady trestného práva výslovne nedefinuje, ani ich neuvádza v koncentrovanej podobe. Základné zásady trestného práva sa však premietajú v obsahu jednotlivých ustanovení a inštitútov Trestného zákona³.

¹ Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

² Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

³ Ivor, J. a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 25–26.

Pokiaľ ide o základné zásady trestnej zodpovednosti, slovenské trestné právo hmotné vychádza predovšetkým zo zásady zodpovednosti len za zavinené protiprávne konanie, zo zásady zodpovednosti fyzickej osoby, zo zásady *nullum crimen sine lege* a zo zásady *ne bis in idem*.

Zásada zodpovednosti len za zavinené protiprávne konanie

Zásada zodpovednosti len za zavinené protiprávne konanie označovaná aj ako zásada zodpovednosti za vinu znamená zavinené naplnenie všetkých znakov objektívnej stránky, objektu a subjektu skutkovej podstaty trestného činu, pričom zavinenie ako znak subjektívnej stránky je akýmsi zastrešujúcim prostriedkom – integruje totiž znaky všetkých ostatných stránok, resp. prvkov trestného činu⁴. V tejto súvislosti sa zvykne hovoriť aj o subjektívnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin, ktorá je v protiklade k zodpovednosti objektívnej.

Zavinenie možno definovať ako vnútorný, psychický vzťah človeka k určitým skutočnostiam, ktoré zakladajú trestný čin, či už vytvorených páchatelom alebo objektívne existujúcim bez jeho pričinenia⁵, resp. ako vnútorný psychický vzťah páchatel'a k porušeniu alebo ohrozeniu záujmu chráneného Trestným zákonom, vyvolanému spôsobom uvedeným v Trestnom zákone⁶. Inak povedané, je to vnútorný vzťah páchatel'a k jeho konaniu a k následku tohto konania. Vzhľadom na vyššie uvedené je potrebné skonštatovať, že zavinenie je podmienkou trestnej zodpovednosti. Platný Trestný zákon rozlišuje dve formy zavinenia, a to zavinenie úmyselné v ustanovení § 15 a nedbanlivostné v ustanovení § 16. Podľa formy zavinenia možno následne rozlišovať aj dve základné skupiny trestných činov, a to trestné činy úmyselné a nedbanlivostné.

Zásada zodpovednosti za zavinené protiprávne konanie je v platnom Trestnom zákone zakotvená predovšetkým v ustanovení § 17 v spojení s vyššie uvedeným ustanovením § 15 a ustanovením § 16 Tr. zák.. Pokiaľ ide o zavinenie k okolnostiam podmieňujúcim použitie vyššej trestnej sadzby (k tzv. obzvlášť priťažujúcim okolnostiam, resp. k tzv. kvalifikačným znakom) nemožno opomenúť ani ustanovenie § 18 Tr. zák.

⁴ Kratochvíl, v. A kol.: *trestní právo hmotné – část obecná a zvláštní (úvod do studia)*. Brno: mu, 1991, s. 11.

⁵ Novotný, o. – Dolenský, a. – Jelínek, j. – Vanduchová, m.: *trestní právo hmotné i. Obecná část*. Praha: codex, 1992.

⁶ Podobne aj m. Čič, ktorý zavinenie definuje ako vnútorný psychický vzťah páchatel'a k podstatným zložkám trestného činu, ktorý sa vzťahuje na porušenie alebo ohrozenie záujmu chráneného trestným zákonom spôsobom uvedeným v tomto zákone – pozri Čič, m. A Kol.: *československé trestné právo*. 1. Diel. Bratislava: obzor, 1983. s. 102.

V zmysle ustanovenia § 17 Tr. zák. na trestnosť činu treba úmyselné zavinenie, pokiaľ Trestný zákon vyslovene neustanovuje, že postačí aj zavinenie z neobanlivosti. Pri neobanlivostných trestných činoch teda musí byť v skutkovej podstate trestného činu explicitne uvedená neobanlivostná forma zavinenia. Uvedené interpretačné pravidlo však možno použiť iba vo vzťahu k znakom základných skutkových podstát. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že skutkové podstaty trestných činov sú z hľadiska zavinenia koncipované na zásade úmyselného zavinenia. Toto ustanovenie je však potrebné považovať aj za významné interpretačné pravidlo, z ktorého možno vyvodit' pojmový znak trestného činu, a to zavinenie, ktorý nie je v novej odbornej literatúre explicitne uvádzaný medzi pojmovými znakmi trestného činu (popri veku, pričetnosti, trestnosti a typových znakov skutkovej podstaty trestného činu). V zmysle tohto ustanovenia každé protiprávne konanie, ktoré má znaky trestného činu, musí byť pokryté aj zavinením, teda niektorou z foriem zavinenia, a preto možno zavinenie považovať za všeobecný pojmový znak trestného činu (všeobecný preto, že sa vyžaduje vo vzťahu ku každému protiprávnemu konaniu majúceму znaky trestného činu).

Samostatným prejavom zásady zodpovednosti za zavinenie je pričítanie len zavinených okolností priťažujúcich, poľahčujúcich a podmieňujúcich použitie vyššej trestnej sadzby⁷. Všeobecne priťažujúce okolnosti sú taxatívne uvedené v ustanovení § 37 Tr. zák.. Ak nie sú zákonným znakom trestného činu, spolu s poľahčujúcimi okolnosťami, ktoré sú taxatívne uvedené v ustanovení § 36 Tr. zák., majú význam pri určovaní druhu trestu a jeho výmery, keďže v zmysle ustanovenia § 38 ods. 2 Tr. zák. ich (aritmetický) pomer a miera ich závažnosti (stupeň, či intenzita) determinujú výber druhu trestu a jeho konkrétne výmeru. Okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby je obsiahnutá v osobitnej časti Trestného zákona v kvalifikovaných skutkových podstatách, a to buď v podobe ťažšieho následku, alebo inej skutočnosti⁸.

Zásada trestnej zodpovednosti fyzickej osoby

Zásada trestnej zodpovednosti fyzickej osoby je jednou z kľúčových zásad trestnej zodpovednosti. V odbornej literatúre býva označovaná aj ako zásada individuálnej trestnej zodpovednosti. V platnom Trestnom zákone je exaktne upravená v ustanoveniach § 19 až § 23. V rámci uvedených ustanovení je defi-

⁷ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* Praha: Linde Praha, a.s.- Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2005, s. 31.

⁸ Burda, E. – Čentěš, J. – Kolesár, J. – Záhora, J. a kol.: *Trestný zákon. Všeobecná část. Komentár.* I. diel. 1. Vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 125.

novaný páchatel', spolupáchatel' a účastník, ako aj okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť. Realita súčasného právneho stavu (*de lege lata*) však túto zásadu relativizuje⁹.

V zmysle predmetnej zásady môže byť páchatel'om trestného činu len fyzická osoba, ktorá spĺňa podmienky trestnej zodpovednosti, to znamená, že spĺňa podmienku veku a podmienku príčetnosti.

Za príčetnú sa považuje osoba, ktorá v čase spáchania činu vedela rozpoznať protiprávnosť svojho konania a vedela ovládať svoje konanie, teda fyzická osoba disponovala súčasne, kumulatívne rozpoznávacou aj ovládacou schopnosťou. Popri požiadavke príčetnosti, ktorá je v našom Trestnom zákone vymedzená negatívne v ustanovení § 23, musí fyzická osoba spĺňať aj požiadavku veku, teda v zmysle ustanovenia § 22 Tr. zák. musí byť v čase spáchania činu staršia ako 14 rokov, pri trestnom čine sexuálneho zneužívania podľa § 201 Tr. zák. staršia ako 15 rokov. V súvislosti s vekom fyzickej osoby ako jednej z podmienok trestnej zodpovednosti je nevyhnutné na tomto mieste spomenúť aj ustanovenie § 136 Tr. zák., ktoré upravuje počítanie času. Opomenúť však nemožno ani ustanovenie § 95 ods. 1 Tr. zák., v rámci ktorého je upravená koncepcia tzv. relatívnej zodpovednosti (podmienenej príčetnosti) mladistvých páchatel'ov.

Keďže základom trestnej zodpovednosti je spáchanie trestného činu, musí príčetná fyzická osoba s požadovaným vekom naplniť svojim konaním znaky skutkovej podstaty niektorého trestného činu presne definovaného v osobitnej časti Trestného zákona. Páchatel' teda musí vykonať činnosť, ktorá je opísaná v skutkovej podstate trestného činu, alebo sa musí o takúto činnosť pokúsiť v zmysle ustanovenia § 14 ods. 1 Tr. zák., prípadne vo vzťahu k zločinom môže činnosť páchatel'a spočívať len v príprave na zločin v zmysle ustanovenia § 13 ods. 1 Tr. zák..

Vo vzťahu k právnickým osobám sa v podmienkach Slovenskej republiky uplatňuje tzv. nepravá (nepriama) zodpovednosť právnických osôb podľa španielskeho vzoru, podľa ktorého formálno- právne trestná zodpovednosť právnických osôb vyjadrená nie je a trestne zodpovedné sú len fyzické osoby konajúce v mene právnickej osoby. Trestný zákon však umožňuje v rámci trestného konania uložiť právnickým osobám trestnoprávne sankcie, ktoré nie sú definované ako tresty. Keďže právnická osoba nie je považovaná za páchatel'a trestného činu, nemožno ju trestať, teda uložiť jej trest ako druh trestnoprávnej sankcie, pretože tresty ako právne následky trestného činu možno uložiť len páchatel'ovi trestného činu. V našich podmienkach je možné právnickú osobu v trestnom konaní vedenom voči fyzickej osobe len postihnúť uložením ochranného opatrenia. S účinnosťou od 1. septembra 2010 možno právnickú osobu postihnúť

⁹ Mašfanyová, D. A Kol.: *Trestné Právo Hmotné. Všeobecná A Osobitná Časť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 21.

(nie trestať) zhabaním peňažnej čiastky alebo zhabaním majetku ako druhmi ochranného opatrenia, samozrejme pri splnení zákonných podmienok v zmysle ustanovenia § 83a a § 83b Tr. zák.. Vychádza sa pri tom aj zo samotného znenia § 31 ods. 1 Tr. zák., podľa ktorého ochranné opatrenie možno uložiť páchatel'ovi trestného činu, páchatel'ovi činu inak trestného, ako aj osobe odlišnej od páchatel'a. A práve právnická osoba nepochybne je osoba odlišná od páchatel'a (právnická osoba v trestnom konaní môže mať postavenie zúčastnenej osoby).

S účinnosťou od 1. septembra 2010 sa zároveň zakotvila aj pôsobnosť Trestného zákona na ukládanie ochranných opatrení. Podľa ustanovenia § 7a Tr. zák. ochranné opatrenie podľa Trestného zákona možno uložiť, ak sa podľa neho posudzuje trestnosť činu, v súvislosti so spáchaním ktorého má byť ochranné opatrenie uložené. V rámci ukládania ochranných opatrení právnickým osobám Trestný zákon vylučuje retroaktivitu. Zhabanie peňažnej čiastky a zhabanie majetku možno v zmysle ustanovenia § 438c Tr. zák. uložiť právnickej osobe len vtedy, ak bol trestný čin spáchaný po účinnosti zavedenia týchto sankcií, teda po 31. auguste 2010. Je dôležité akcentovať skutočnosť, že uloženie ochranného opatrenia právnickej osobe sa neviaže na odsúdenie fyzickej osoby za spáchanie trestného činu, nemožno však tieto sankcie uložiť popri sebe. Ochranné opatrenie možno uložiť aj vtedy, ak páchatel' činu inak trestného nie je trestne zodpovedný, alebo ak ide o osobu, ktorú nemožno stíhať alebo odsúdiť. To znamená, že aj keď má osoba hmotnoprávnu alebo procesnoprávnu exempciu, prípadne je páchatel' podľa vyšetrenia duševného stavu nepríčetný, nemá to vplyv na uloženie ochranného opatrenia právnickej osobe.

Záverom je však potrebné uviesť, že v Slovenskej republike stále pretrvávajú snahy zaviesť právú (priamu) trestnú zodpovednosť právnických osôb. Návrh osobitného zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb, v zmysle ktorého by sa právnická osoba považovala za páchatel'a trestného činu, už bol predložený do legislatívneho procesu.

Zásada “*nullum crimen sine lege*”

Osvietenská zásada “*nullum crimen sine lege*“, teda zásada žiadneho trestného činu bez zákona je jednou z ťažiskových zásad trestného práva a svoje zakotvenie našla v Ústave Slovenskej republiky (čl. 49), v Listine základných práv a slobôd (čl. 39)¹⁰, ako aj v celom rade medzinárodnoprávných dokumentov upravujúcich otázku ľudských práv, ako napríklad Všeobecná deklarácia ľudských práv (čl. 11 ods. 2), Medzinárodný pakt o občianskych a politických

¹⁰ Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky.

právach (čl. 15)¹¹, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 17)¹². Možno ju považovať za kardinálnu zásadu determinujúcu zákonnosť trestného práva.

Zásadu „*nullum crimen sine lege*” je potrebné chápať v štyroch rovinách. Ide o štyri atribúty, ktoré uvedenú zásadu konkretizujú. K týmto štyrom atribútom sa niekedy pripája požiadavka, aby trestnoprávne predpisy boli aplikované výhradne nezávislými súdmi a aby ich aplikácia bola voči všetkým občanom rovnaká¹³.

Prvým významným atribútom je požiadavka zákonnej formy trestnoprávnej normy, tzv. „*nullum crimen sine lege scripta*”. Prameňom trestného práva môže byť len právo obsiahnuté v zákonoch, prípadne v medzinárodných zmluvách, ktoré sú prameňom slovenského trestného práva. Prameňom trestného práva teda nemôže byť právo nepísané, právna obyčaj, ale ani súdne rozhodnutie. Podmienky trestnej zodpovednosti musia byť stanovené v zákone¹⁴. Ani podzákonný právny predpis (vykonávací predpis) sa nepovažuje za priamy prameň trestného práva, nepovažuje sa za prameň trestnej zodpovednosti. Túto požiadavku možno v podstate formulovať taktiež ako zákaz, konkrétne zákaz obyčajového či nepísaného práva¹⁵.

Druhým významným atribútom je požiadavka určitosti trestnoprávnej normy, tzv. „*nullum crimen sine lege certa*”. Konanie trestným právom zakázané (v prípade omisívnych trestných činov prikázané) musí byť vyjadrené v trestnoprávnej norme jasne, presne, zrozumiteľne, dostatočne určito a podrobne, aby konajúci nemal pochybnosti o tom, kedy a za akých podmienok sa jeho konanie stáva trestne postihnutelným. Túto požiadavku možno v podstate formulovať ako zákaz neurčitosti.

S požiadavkou určitosti trestnoprávnej normy súvisí aj požiadavka, resp. zásada, aby jednotlivé kategórie súdne trestných deliktov boli náležite vymedzené a navzájom presne odlišené. V podmienkach Slovenskej republiky sa diferencujú dve kategórie súdne trestných deliktov. V ustanovení § 9 Tr. zák. je zakotvená tzv. bipartícia trestných činov, podľa ktorej rozlišujeme trestné činy na prečiny a zločiny. Tieto sú definované a navzájom odlišené v ustanoveniach § 10 Tr. zák. (prečin) a § 11 Tr. zák. (zločin). Nejde o samoučelné delenie trestných

¹¹ Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.

¹² Oznámenie Federálneho Ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb.

¹³ K Tomu Pozri Aj Jelínek, J. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné. Obecná Část. Zvláštní Část.* Praha: Linde Praha, A.S.- Právnické A Ekonomické Nakladatelství A Knihkupectví Bohumily Hořínkové A Jana Tuláčka, 2005. s. 25- 28.

¹⁴ Madliak, J. – Mihaľov, J. – Štefanková, S.: *Trestné Právo Hmotné I. Všeobecná Časť.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika V Košiciach, 2010, s. 41.

¹⁵ Bližšie Novotný, O. – Vanduchová, M. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné- I. Obecná Část.* Praha: Aspi, A.S., 2007, s. 50.

činov. Takéto delenie umožňuje presnejšie vyjadrenie ich rôznej závažnosti a škodlivosti, lepšie eviduje štruktúru dokumentovanej kriminality, podiel závažných trestných činov a ich pomer k menej závažnej kriminalite¹⁶.

Základným rozlišovacím kritériom prečinov a zločinov je ich typová závažnosť vyjadrená nepriamo cez subjektívnu stránku trestného činu, teda formu zavinenia, keďže všetky nedbanlivostné trestné činy sú prečinnmi (bez ohľadu na trestné sadzby), pričom v prípade úmyselnej formy zavinenia u prečinov aj zločinov je jediným rozlišovacím kritériom horná hranica trestnej sadzby trestu odňatia slobody. Z uvedených ustanovení § 10 a § 11 Tr. zák. možno vo všeobecnosti vyvodit' kategóriu trestného činu, a preto nemusia jednotlivé skutkové podstaty trestných činov definované v osobitnej časti Trestného zákona obsahovať upresnenie, či ide o prečin alebo zločin, prípadne obzvlášť závažný zločin ako subkategóriu zločinu.

Zároveň s uvedeným súvisí aj požiadavka, aby aj trestnoprávne delikty boli dostatočne odlišené od deliktov správnych (priestupkov). Právna úprava musí byť natoľko určitá, aby zabráňovala účelovému alebo dokonca subjektivistickému výkladu či aplikácii. Podľa platnej právnej úpravy je v prípade trestnoprávnych deliktov zachovaný tzv. materiálny korektív v podobe závažnosti prečinu. Kritéria posudzovania závažnosti sú exaktne uvedené v ustanovení § 10 ods. 2 Tr. zák.. Práve toto ustanovenie sa považuje za zásadný rozlišovací prvok prečinov a priestupkov. V zmysle ustanovenia § 8 Tr. zák., kde je definovaná základná kategória trestného práva hmotného, je trestný čin protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v (Trestnom) zákone, ak (Trestný) zákon neustanovuje inak. No a práve v ustanoveniach § 10 ods. 2 a § 95 ods. 2 Trestný zákon inak ustanovuje, keďže skutok, ktorý formálne vykazuje znaky trestného činu, vzhľadom na nepatrnú alebo malú závažnosť, možno kvalifikovať ako priestupok, teda delikt správny.

Napriek vyššie nastolenej požiadavke určitosti trestnoprávnej normy sa zákonodarca v niektorých prípadoch (v prípade blanketových noriem) nemôže vyhnúť odkazom na mimotrestnoprávne predpisy, kedy formulácia konkrétnej trestnoprávnej normy vyznieva všeobecnejšie, do istej miery abstraktne a neurčito, a tým navonok vyznieva ako porušenie požadovanej určitosti, najmä pri trestných činoch proti životnému prostrediu (napr. trestný čin neoprávneného nakladania s odpadmi v ustanovení § 302 Tr. zák. „kto nakladá s odpadmi v malom rozsahu v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi...“).

Zásadu spočívajúcu v požiadavke určitosti trestnoprávnej normy je nepochybne potrebné uplatniť aj v prípade tvorby normatívnej úpravy systému trestov a ochranných opatrení, čo akcentuje normotvorný význam zásady „*nullum cri-*

¹⁶ Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný Zákon. Stručný Komentár*. Bratislava: Iura Edition, 200, s. 29.

men sine lege certa“. Ako najvhodnejšie sa z hľadiska naplnenia predmetnej požiadavky javia relatívne určité sankcie, kedy je určený nielen druh trestu, ale aj trestné sadzby (horná a dolná hranica trestnej sadzby), v medziach ktorých súd pri rozhodovaní konkrétnej trestnej veci, pri rešpektovaní zásad pre uloženie trestu, najmä zásady individualizácie trestu, rozhodne o konkrétnej výmere trestu. Možno konštatovať, že platný Trestný zákon uvedenú požiadavku striktné rešpektuje, čo možno badať najmä v tom, že v osobitnej časti Trestného zákona sú uvedené trestné sadzby trestu odňatia slobody pre každý trestný čin (či už v základnej alebo v kvalifikovanej skutkovej podstate).

Tretím významným atribútom je požiadavka zákazu analógie v neprospech páchatel'a, tzv. „*nullum crimen sine lege stricta*“. Analogia legis, ako aj analogia iuris sú v našom trestnom práve hmotnom nepripustné, ak by ich použitie viedlo k zhoršeniu postavenia páchatel'a trestného činu alebo inému zhoršeniu postavenia páchatel'a z trestnoprávneho hľadiska. Podmienky trestnej zodpovednosti a podmienky ukladania sankcií nemožno rozširovať cestou analógie. Samozrejme analógiou nemožno vytvárať ani nové druhy trestov či ochranných opatrení. Analógiou nesmú byť vytvárané nové skutkové podstaty trestných činov (ale ani nové druhy trestnoprávnych sankcií), keďže týmto by sa jednak rozširovala možnosť trestnoprávneho postihu, ale zároveň by došlo k porušeniu zásady „*nullum crimen sine lege scripta*“. Príkladom dovolenej analógie, ktorá zužuje trestnú represiu, je analogické posudzovanie zániku trestnosti účasti podľa podmienok zániku trestnosti prípravy na zločin a pokusu trestného činu¹⁷. Ustanovenie o zániku trestnosti účasti totiž v našom Trestnom zákone absentuje, čo však nemožno v žiadnom prípade považovať za nedostatok právnej úpravy, ktorý by bolo potrebné odstrániť cestou legislatívnu, pretože v tom prípade by sme potlačili aplikačný význam zásad. Záverom možno konštatovať, že trestné právo hmotné musí obsahovať uzavretý katalóg trestných činov a uzavretý katalóg trestov a ochranných opatrení a je teda zakázaná analógia pri riešení otázok osobitnej aj všeobecnej časti, pokiaľ by bola v neprospech páchatel'a (*in malam partem*). Analógia v prospech páchatel'a (*in bonam partem*) je prípustná¹⁸. Zákonný katalóg trestných činov musí obsahovať nielen výpočet všetkých trestných činov podľa ich názvov, avšak aj ich dostatočne určité, jasné a presné definície a zákonný katalóg trestov musí zahŕňať nielen všetky druhy trestov, ale aj dostatočne určité pravidlá pre výber druhu trestu a jeho výmery¹⁹.

¹⁷ Ustanovenie § 13 ods. 3 a § 14 ods. 3 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon.

¹⁸ Novotný, O. – Vanduchová, M. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné- I. Obecná Část*. Praha: Aspi, A.S., 2007, s. 51.

¹⁹ Porovnaj Novotný, O. – Dolenský, A. – Jelínek, J. – Vanduchová, M.: *Trestní Právo Hmotné I. Obecná Část*. 3. Přepracované Vydání. Praha: Codex, 1997, s. 19.

Štvrtým významným atribútom je požiadavka zákazu retroaktivity v neprospech páchatel'a, tzv. „*nullum crimen sine lege praevia*“. Zákaz retroaktivity vyplýva z čl. 50 ods. 6 Ústavy Slovenskej republiky, z čl. 40 ods. 6 Listiny základných práv a slobôd, z čl. 11 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, z čl. 7 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, z čl. 15 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach a z čl. 22 Rímskeho štatútu medzinárodného trestného súdu²⁰.

V zmysle vyššie uvedenej zásady je zakázané spätné pôsobenie Trestného zákona, ktorý zhoršuje postavenie páchatel'a. Na posudzovanie trestnosti spáchaného činu sa použije Trestný zákon účinný v čase spáchania trestného činu. Z obsahu zákazu retroaktivity vyplýva, že podmienky trestnosti musia byť stanovené pred spáchaním trestného činu, a to z toho dôvodu, aby bolo možné zaručiť právnu istotu občanov; prípustná je však výnimka ako prelomenie zásady zákazu retroaktivity v prípade, že sa jedná o zmenu, ktorá je na prospech páchatel'a (napríklad ak trestný čin podľa novšieho Trestného zákona už nie je trestným činom), ako to je zakotvené v ustanovení § 2 ods. 1 Tr. zák.. Z uvedeného teda možno vyvodíť, že je zakázané dodatočne stanoviť podmienky trestnej zodpovednosti a aplikovať ich následne, dodatočne a spätne na prípady z predchádzajúceho obdobia²¹.

Zásada „*ne bis in idem*“

So zásadami zákazu retroaktivity v neprospech páchatel'a a zákazu analógie v neprospech páchatel'a je spätá aj zásada „*ne bis in idem*“, teda zásada zákazu dvojnásobného pričítania (hodnotenia). V tejto zásade je stelesnená požiadavka, aby tá istá skutočnosť nebola páchatel'ovi na prospech, resp. neprospech pripočítaná dvakrát, teda raz ako znak skutkovej podstaty trestného činu a raz ako poľahčujúca, prípadne priťažujúca okolnosť. Predmetná zásada vyplýva z ustanovenia § 38 ods. 1 Tr. zák. a je považovaná za hmotnoprávny ekvivalent procesnoprávnej zásady „*ne bis in idem*“ (nie dvakrát v tej istej veci) zakotvenej v ustanoveniach § 2 ods. 8 a § 9 ods. 1 písm. e) Tr. por.²²

V ustanovení § 38 ods. 1 Tr. zák. je vlastne upravená konkurencia okolností, ktoré môžu byť súčasne zákonnými znakmi základnej skutkovej podstaty, kvalifikovanej skutkovej podstaty, ale tiež okolnosťami poľahčujúcimi, priťažujúcimi

²⁰ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí č. 333/2002.

²¹ K Tomu Pozri Aj Jelínek, J. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné. Obecná Část. Zvláštní Část.* Praha: Linde Praha, A.S.- Právnické A Ekonomické Nakladatelství A Knihkupectví Bohumily Hořínkové A Jana Tuláčka, 2005, s. 25–28.

²² K Tomu Bližšie Pozri Olej, J. – Romža, S. – Čopko, P. – Puchalla, M.: *Trestné Právo Procesné.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika V Košiciach, 2012, s. 24.

alebo okolnosťami odôvodňujúcimi použitie nižšej alebo vyššej trestnej sadzby. V prípade takejto konkurencie je ustanovená zásada, podľa ktorej prednosť má použitie určitej okolnosti len ako kvalifikačného znaku základnej skutkovej podstaty pred jej iným použitím. Určitú okolnosť možno použiť ako prísnejší kvalifikačný znak len vtedy, ak takáto okolnosť nie je obsiahnutá v základnej skutkovej podstate²³.

Samostatnou (osobitnou) formou zásady „*ne bis in idem*“, pôsobiacou v oblasti viny, je zásada nezlučiteľnosti určitých druhov trestných činov, resp. ich právnych kvalifikácií, ktorá sa v trestnoprávnej teórii prejavuje v inštitúte zdanlivého súbehu. Pod inštitút zdanlivého súbehu možno subsumovať tzv. pokračovací, hromadný a trvajúci trestný čin, ktorých legálne definície sú obsiahnuté v ustanovení § 122 ods. 10, ods. 11 a ods. 12 Tr. zák.

Za pokračovací trestný čin sa považuje, ak páchatel pokračoval v páchaní toho istého trestného činu. Trestnosť všetkých útokov sa posudzuje ako jeden trestný čin, ak všetky čiastkové útoky toho istého páchatel'a spája objektívna súvislosť v čase, spôsobe ich páchania a v predmete útoku, ako aj subjektívna súvislosť, najmä jednotiaci zámer páchatel'a spáchať uvedený trestný čin; to neplatí vo vzťahu k čiastkovým útokom spáchaným mimo územia Slovenskej republiky.

Za hromadný trestný čin sa považuje jeho spáchanie viacerými činmi, ktoré samostatne ešte nie sú trestným činom. Trestnosť všetkých takých činov sa posudzuje spoločne.

Za trvajúci trestný čin sa považuje vyvolanie a udržiavanie alebo len udržiavanie protiprávneho stavu.

Materiálne chápanie trestného činu, na ktorom spočíval slovenský Trestný zákon č. 140/1961 Zb., najvýstižnejšie charakterizovala zásada žiadneho trestného činu bez zákona a jeho (odstupňovanej) spoločenskej nebezpečnosti; na to, aby bolo podľa Trestného zákona č. 140/1961 Zb. určité konanie trestným činom totiž nepostačovalo, aby napĺňalo len formálne znaky skutkovej podstaty trestného činu, alebo aby bolo len nebezpečným pre spoločnosť, ale bolo nevyhnutné kumulatívne naplnenie oboch uvedených predpokladov. Uvedené požiadavky vyplývali z ustanovenia § 3 Tr. zák. a platili aj pre posudzovanie trestnosti, pre recidívu, ako aj pre okolnosti podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby (tzv. obzvlášť prít'azujúce okolnosti)²⁴.

Súčasná definícia trestného činu vychádza v zásade z formálneho chápania trestného činu, kedy na posudzovanie skutku ako trestného činu postačuje naplnenie formálnych znakov uvedených v Trestnom zákone. Výnimkou z formál-

²³ Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný Zákon. Stručný Komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 96.

²⁴ Madliak, J. – Mihaľov, J. – Štefanková, S.: *Trestné Právo Hmotné I. Všeobecná Časť*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika V Košiciach, 2010, s. 43.

neho chápania trestného činu je už vyššie uvedené ustanovenie § 10 ods. 2 a ustanovenie § 95 ods. 2 Tr. zák.. Posudzovanie materiálneho korektívu v podobe vyššej ako nepatrnej či malej závažnosti sa týka výlučne kategórie prečinov, zločiny sú striktne kategóriou formálnou (samozrejme aj obzvlášť závažné zločiny). Ustanovenia § 10 ods. 2 a § 95 ods. 2 Tr. zák. sú však v odbornej literatúre skupinou teoretikov považované za negatívne vymedzenie prečinu. Ak však porovnáme právne dôsledky, ku ktorým vedie či už výnimka z formálneho chápania trestného činu, alebo negatívne vymedzenie prečinu, v konečnom dôsledku sú ich konzekvencie v trestnoprávnej rovine rovnaké.

Pri posudzovaní závažnosti prečinu je významné hodnotiť predovšetkým subjektívnu a objektívnu stránku, keďže objekt je daný priamo zákonom, tento osobitne hodnotiť netreba a taktiež subjekt je spájaný so zásadou rovnakého zaobchádzania, takže tento taktiež, až na výnimky, osobitne hodnotiť netreba. Subjektívna a objektívna stránka sú tak rôzne a premenlivé kritériá, že pomocou nich možno v konkrétnom prípade dostatočne rozlíšiť stupeň závažnosti spáchaného prečinu, resp. činu vykazujúceho znaky prečinu²⁵.

Pojem spoločenskej nebezpečnosti sa však úplne nevytratil. Spoločenská nebezpečnosť trestného činu je daná tým, že toto protiprávne konanie (alebo opomenutie) je označené ako najvyššia forma protiprávneho konania, a teda je trestným činom. Práve preto Trestný zákon pri prečinoch pripustil možnosť, že aj pri naplnení znakov skutkovej podstaty, ak bude závažnosť činu nepatrná, u mladistvého malá, nepôjde o trestný čin. Takýto prístup je potrebný pre priamu nadväznosť na Trestný poriadok, ktorý tým, že zaviedol určité odklony v trestnom konaní, môže zabezpečiť taký postup, aby sa pred súdy nedostávali páchatelia, ktorých konanie by mohlo byť charakterizované z hľadiska trestných činov ako bagateľné²⁶.

Základné zásady trestného práva hmotného a ich význam

Základné zásady trestného práva vychádzajú z jeho účelu a funkcií, a preto ich treba vnímať a vykladať vo vzájomných súvislostiach²⁷. Zásadný význam základných zásad trestného práva hmotného, teda zásad trestnej zodpovednosti, ako aj zásad trestania, spočíva v štyroch diferencovaných rovinách, a to v rovine poznávacej, interpretačnej, aplikačnej a normotvornej.

²⁵ Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný Zákon. Stručný Komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 32.

²⁶ Pozri Burda, E. – Čentěš, J. – Kolesár, J. – Záhora, J. A Kol.: *Trestný Zákon. Všeobecná Časť. Komentár*. I. Diel. 1. Vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 34.

²⁷ Mencerová, I. – Tobiášová, L. – Turayová, Y. A Kol.: *Trestné Právo Hmotné. Všeobecná Časť*. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 19.

Poznávaci význam základných zásad trestného práva hmotného súvisí so skutočnosťou, že základné zásady trestného práva tvoria základ trestného práva hmotného. Poznávaci význam základných zásad umožňuje pochopiť zmysel, podstatu, ciele, funkcie trestného práva ako celku, ale aj jeho jednotlivých inštitútov. Umožňuje taktiež poznať a pochopiť ciele, ktoré majú byť dosahované aplikáciou trestnoprávných noriem.

Interpretačný význam základných zásad trestného práva hmotného spočíva v tom, že tieto zásady sú interpretačným vodítkom pri výklade Trestného zákona a jeho jednotlivých inštitútov. Zo základných zásad je potrebné vychádzať najmä pri výklade sporných otázok. Výklad jednotlivých zásad musí smerovať k naplneniu účelu Trestného zákona.

Aplikačný význam základných zásad trestného práva hmotného spočíva podobne ako v prípade interpretačného významu v skutočnosti, že základné zásady slúžia ako určité vodítko alebo smernice pre aplikáciu noriem trestného práva na konkrétnu trestnú vec, postup a riešenie konkrétnych sporných otázok trestného práva hmotného.

Normotvorný význam základných zásad trestného práva hmotného spočíva v požiadavke, aby Trestný zákon bol založený na určitých jednotných princípoch, na jednotnom systéme, ktorý je založený na základných zásadách trestného práva a aby jednotlivé novoprijímané inštitúty z týchto zásad vychádzali a rešpektovali ich²⁸.

Záver

Základné zásady slovenského trestného práva hmotného – základné zásady trestnej zodpovednosti majú v slovenskom trestnom práve hmotnom absolútne nezastupiteľné a nespochybniteľné miesto. Prihliadnuc na východiská trestnoprávnej teórie majú základné zásady trestnej zodpovednosti v slovenskom trestnom práve hmotnom poznávaci, normotvorný, aplikačný, ako aj interpretačný význam, pričom vo svojej judikatúre týmto základným zásadám, a najmä základným zásadám trestania, venuje pozornosť aj Ústavný súd Slovenskej republiky, ako aj Európsky súd pre ľudské práva. Napriek tomu by bolo vhodné, aby boli jednotlivé základné zásady trestnej zodpovednosti upravené exaktne a koncentrovane v Trestnom zákone, čím by sa akcentoval práve ich normotvorný, aplikačný, ako aj interpretačný význam.

²⁸ K Poznávaciemu, Interpretačnému, Aplikačnému A Normotvornému Významu Pozri Aj Jelínek, J. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné. Obecná Část. Zvláštní Část.* Praha: Linde Praha, A.S.-Právnické A Ekonomické Nakladatelství A Knižkupectví Bohumily Hořinkové A Jana Tuláčka, 2005, s. 23–24.

Bibliografia

- Burda, E. – Čentěš, J. – Kolesár, J. – Záhora, J. A Kol.: *Trestný Zákon. Všeobecná Časť. Komentár. I. Diel. 1.* Vydanie. Praha: C. H. Beck, 2010.
- Čič, M. A Kol.: *Československé Trestné Právo. 1. Diel.* Bratislava: Obzor, 1983
- Ivor, J. A Kol.: *Trestné Právo Hmotné. Všeobecná Časť.* Bratislava: Iura Edition, 2006.
- Jelínek, J. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné. Obecná Část. Zvláštní Část.* Praha: Linde Praha, A.S.-Právnické A Ekonomické Nakladatelství A Knihkupectví Bohumily Hořínkové A Jana Tuláčka, 2005.
- Kratochvíl, V. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné – Část Obecná A Zvláštní (Úvod Do Studia).* Brno: Mu, 1991
- Madliak, J. – Mihaľov, J. – Štefanková, S.: *Trestné Právo Hmotné I. Všeobecná Časť.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika V Košiciach, 2010.
- Mašľanyová, D. A Kol.: *Trestné Právo Hmotné. Všeobecná A Osobitná Časť.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2011,
- Mencerová, I. – Tobiášová, L. – Turayová, Y. A Kol.: *Trestné Právo Hmotné. Všeobecná Časť.* Šamorín: Heuréka, 2013,
- Novotný, O. – Dolenský, A. – Jelínek, J. – Vanduchová, M.: *Trestní Právo Hmotné I. Obecná Část.* Praha: Codex, 1992
- Novotný, O. – Dolenský, A. – Jelínek, J. – Vanduchová, M.: *Trestní Právo Hmotné I. Obecná Část. 3. Přpracované Vydání.* Praha: Codex, 1997.
- Novotný, O. – Vanduchová, M. A Kol.: *Trestní Právo Hmotné- I. Obecná Část.* Praha: Aspi, A.S., 2007. 556
- Olej, J. – Romža, S. – Čopko, P. – Puchalla, M.: *Trestné Právo Procesné.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika V Košiciach, 2012.
- Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný Zákon. Stručný Komentár.* Bratislava: Iura Edition, 2006.

PODSTAWOWE ZASADY ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

Streszczenie

Autor artykułu koncentruje się na analizie podstawowych zasad prawa karnego materialnego, na których zbudowane jest pojęcie odpowiedzialności karnej. Omawia poszczególne zasady, czyli zasadę odpowiedzialności za naruszenie nietykalności osob, zasadę *nullum crimen sine lege* oraz zasadę *ne bis in idem*. Określa ich naturę oraz zwraca uwagę na ich znaczenie legislacyjne.

Słowa kluczowe: zasady, odpowiedzialność, karny

BASIC PRINCIPLES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY

Summary

The author of the article focused on the analysis of the basic principles of substantive criminal law, in which is built the concept of criminal liability. The principles collectively entitled as

the principles of criminal responsibility include the principle of responsibility only in the meaning of culpable illegal activities, the principle of natural persons responsibility, the principle of nullum crimen sine lege and the principle of ne bis in idem. Characterized by nature of the principles, the author has pointed on their cognitive, application, interpretative and a legislative importance.

Keywords: the basic, principles, criminal, responsibility